

Impressum

Έκδοση: Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα (ΕΑΣ)

Σκαρμαγκά 4B, GR-104 33 Αθήνα

E-mail: info@esag.swiss

www.esag.swiss

Σχεδιασμός και σύνταξη: Thierry Theurillat,

Tobias Krapf και Valentina Di Napoli

Μεταφράσεις: Valentina Di Napoli, Αγγελική Λαμπάκη,

Tobias Krapf, Kristine Gex και Thierry Theurillat

Εκτύπωση: OnlinePrinters.com

Τυπώθηκε σε 1500 αντίτυπα

Η αναπαραγωγή ολόκληρου ή μέρους του παρόντος
διώκεται βάσει του νόμου περί πνευματικής ιδιοκτησίας και
δεν επιτρέπεται χωρίς έγγραφη άδεια της ΕΑΣ.

© 2019 Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα

Published by the Swiss School of Archaeology in Greece (ESAG)

Skaramanga Street 4B, GR-104 33 Athens, Greece

E-mail: info@esag.swiss

www.esag.swiss

Concept/Editor: Thierry Theurillat,

Tobias Krapf and Valentina Di Napoli

Translation: Thierry Theurillat, Kristine Gex, Tobias Krapf,

Valentina Di Napoli and Aggeliki Lampaki

Printed by: OnlinePrinters.com

Copies in print: 1500

All rights reserved. Reproduction in whole or in parts
and distribution by digital or any other media are prohibited
without the prior permission of ESAG.

© 2019 Swiss School of Archaeology in Greece

Στο εξώφυλλο : Πειραματική όπτηση κεραμικής, παραλία Λαμπαγιαννά (Πελοπόννησος)

Cover photo : experimental pottery firing, Lambayanna beach (Peloponnese)

Περιεχόμενα | Table of contents

Εισαγωγή | Introduction

- 4 Χαιρετίσμος του Διευθυντή
Director's foreword, *K. Reber*

Ανασκαφές και μελέτες | Field and museum studies

- 6 Το Αρτεμίσιο *EN AMARYNΘΩI*, *K. Reber - D. Knoepfler - A. Καραπασχαλίδου - T. Kraf - D. Greger*
- 10 Διάδρομοι άθλησης στο Γυμνάσιο της Ερέτριας, *G. Ackermann - J. André*
- 14 Όρμος Κοιλιάδας, *J. Beck - A. Σωτηρίου*
- 18 Ανοιχτά στο κοινό! Τα αρχαιολογικά προγράμματα ως διαμεσολαβητές, *T. Kraf - J. Beck - P. Maillard - K. Κατσαρέλια*
- 20 Αρχείο Gilliéron, *K. Reber*

Νέα | News 2019

- 22 Δημοσιεύσεις και διαλέξεις
Publications and conferences
- 23 Η ΕΑΣ κατά τη διάρκεια του έτους
School events throughout the year

Οργάνωση | Organisation

- 24 Συμβούλιο του Ιδρύματος και Συμβουλευτική Επιτροπή
Board of Trustees and Advisory Council
- 24 Συνεργάτες και επιστημονικά μέλη
Collaborators and scientific members

Πρόγραμμα | Program 2020

- 26 Έρευνες πεδίου και εργασίες στο Μουσείο
Field research and museum studies

Χαιρετίσμος του Διευθυντή Director's foreword

Karl Reber

Η δράση της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Ελλάδα το 2019

Στο τέλος ενός έτους πλούσιου σε ευρήματα, τα αποτελέσματα των ερευνών που διενήργησε η Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα (εφεξής ΕΑΣ) είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικά. Η ανασκαφή του Ιερού της Αμαρυσίας Αρτέμιδος στην Αμάρυνθο απορρόφησε το μεγαλύτερο μέρος των πόρων της ΕΑΣ. Η έκτακτη χρηματοδότηση από το Ομοσπονδιακό Υπουργείο Οικονομίας, Εκπαίδευσης και Έρευνας επέτρεψε στη Σχολή να προχωρήσει στην αγορά ενός οικοπέδου στη δυτική πλαγιά του λόφου Παλαιοεκκλησιές, συνδέοντας έτσι, μέσα στα όρια του διευρυμένου πλέον αρχαιολογικού χώρου, το ιερό στην πεδιάδα με τον προϊστορικό οικισμό στην κορυφή. Το 2017 η ανακάλυψη επιγραφών που έφεραν το όνομα της θεάς αποκάλυψε την ακριβή θέση του ιερού της Αμαρυσίας Αρτέμιδος. Ένα θραύσμα ψηφίσματος που βρέθηκε φέτος επιβεβαιώνει την ταύτιση, καθώς κάνει αναφορά στο ιερό της θεάς «στην Αμάρυνθο».

Στην Ερέτρια, οι ανασκαφές στο Γυμνάσιο ολοκληρώθηκαν με την τελευταία ανασκαφική περίοδο, ο στόχος της οποίας ήταν περιορισμένος, αλλά εξίσου σημαντικός. Ο στόχος ήταν να εντοπιστούν οι διάδρομοι άθλησης κοντά στο οικοδόμημα, κυρίως η *παράδρομς*, η οποία μαρτυρείται σε επιγραφή, όπως και το στάδιο που υποθέτουμε ότι υπήρχε στην περιοχή. Οι γεωφυσικές έρευνες και οι επακόλουθες δοκιμαστικές τομές απέφεραν, για πρώτη φορά, αδιάσειστα στοιχεία για την ύπαρξη τέτοιων κατασκευών.

Ταυτόχρονα με τις δραστηριότητές της, η ΕΑΣ υποστηρίζει τις υποθαλάσσιες έρευνες στην παραλία Λαμπαγιαννά (Κοιλιάδα, Πελοπόννησος), οι οποίες διενεργούνται υπό τη διεύθυνση του Julien Beck (Παν/μιο Γενεύης) και του Ανδρέα Σωτηρίου (Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων).

Η συλλογή δημοσιευμάτων *ERETRIA, Ausgrabungen und Forschungen* εμπλουτίζεται φέτος από τον τόμο XXIII. Στο βιβλίο της Kristine Gex παρουσιάζονται οι ανασκαφές

και τα αρχαιολογικά λείψανα των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων από το οικοπέδο Μπουρατζά, στο κέντρο της Ερέτριας.

Ευχαριστίες

Επιτρέψτε μου αρχικά να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου σε όλους τους συνεργάτες της ΕΑΣ για τη συμβολή τους στην επιτυχία των εργασιών της Σχολής, τόσο στο πεδίο όσο και στο μουσείο, μεταξύ αυτών στους Thierry Theurillat και Tobias Krapf, επιστημονικούς γραμματείς στην Ελβετία και την Ελλάδα, στην Valentina Di Napoli, διοικητική γραμματέα στην Αθήνα, στον Κώστα Ευαγγελίου, διαχειριστή στην Ερέτρια, και στον Χάρη Γιαννουλόπουλο, συντηρητή στο Μουσείο της Ερέτριας.

Η Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα εκφράζει τις ευχαριστίες της προς τις ελληνικές αρχαιολογικές υπηρεσίες που της χορήγησαν τις απαραίτητες άδειες και με τις οποίες επιδιώκει κάθε χρόνο να αναπτύσσει εποικοδομητικές και φιλικές συνεργασίες. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλονται στην Πολυξένη Αδάμ-Βελένη, Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού, στην Κωνσταντίνα Μπενίση και τη Σοφία Σπυροπούλου του Τμήματος Ξένων Σχολών, στην Αγγελική Σίμωσι, Προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ευβοίας, και στην Παρή Καλαμαρά, Προϊσταμένη της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων.

Θερμές ευχαριστίες εκφράζονται στην Αμαλία Καραπασχαλίδου, συνυπεύθυνη στο πρόγραμμα ανασκαφών στην Αμάρυνθο, και στον Κωνσταντίνο Μπουκάρα, επιμελητή αρχαιοτήτων στην Ερέτρια και την Αμάρυνθο, όπως και στο σύνολο του προσωπικού του Μουσείου της Ερέτριας, υπό την ευθύνη της Σταυρούλας Παρίση, η οποία εξασφαλίζει στους ερευνητές τις ιδανικές συνθήκες εργασίας.

Οι δραστηριότητες της ΕΑΣ στην Ερέτρια και την Αμάρυνθο διενεργούνται σε στενή συνεργασία με τις τοπικές αρχές και τις τοπικές οργανώσεις πολιτών. Ευχαριστούμε ιδιαίτερα την Αμφιτρίτη Αλημπατέ, δήμαρχο Ερέτριας, και τον προσφάτως εκλεγμένο Ιωάννη Δημη-

τρόπουλο που τη διαδέχθηκε, όπως και τους Αντώνιο Καραβά και Κώστα Φραγκουλόπουλο, υπεύθυνους των πολιτιστικών συλλόγων Αμαρύνθου και Γερανίου.

Ο πρέσβης της Ελβετίας στην Ελλάδα, η Α.Ε. Olaf Kjelsen, όπως και η Α.Ε. Χαρά Σκολαρίκου, πρέσβειρα της Ελλάδας στην Ελβετία, παρακολούθησαν με προσοχή και ενθάρρυναν τις δραστηριότητες της ΕΑΣ το 2019. Μια αντιπροσωπία της Επιτροπής Εξωτερικής Πολιτικής του Ελβετικού Κοινοβουλίου επισκέφθηκε επίσης τις ανασκαφές στην Αμάρυνθο.

Στην Ελβετία, η ΕΑΣ απευθύνει ευχαριστίες στα μέλη του Συμβουλίου του Ιδρύματος της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής και στα μέλη του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου. Τα διάφορα διοικητικά ζητήματα διευθετήθηκαν χάρη στη βοήθεια και τη συνεργασία αρκετών ανθρώπων του Πανεπιστημίου της Λοζάνης, κυρίως των Sébastien Favre, Antoine Joandel και Fanny Bidal (Υπηρεσία Ανθρωπίνων Πόρων), Véronique Pedroli και Dilek Gungör (Οικονομική Υπηρεσία), όπως και των Juanita Béguin και Sandrine Michoud.

Χάρη στις ενέργειες του Συμβουλίου του Ιδρύματος της ΕΑΣ, του Προέδρου του Pascal Couchepin, τέως ομοσπονδιακού συμβούλου, και του Αντιπροέδρου, Pierre Ducrey, τα προγράμματα της ΕΑΣ χρηματοδοτήθηκαν από πολλούς δωρητές και μαϊκήνες. Εκφράζουμε εδώ την ευγνωμοσύνη μας στο Εθνικό Ίδρυμα Επιστημονικής Έρευνας της Ελβετίας (SNSF), στο Ομοσπονδιακό Υπουργείο Οικονομίας, Εκπαίδευσης και Έρευνας, της Ομοσπονδιακής Γραμματείας Εκπαίδευσης, Έρευνας και Καινοτομίας (SERI), στο Πανεπιστήμιο της Λοζάνης και στα υπόλοιπα Πανεπιστήμια της Ελβετίας, στο φιλανθρωπικό Ίδρυμα της Οικογένειας Sandoz, στο Ίδρυμα Σταύρος Σ. Νιάρχος, στο Ίδρυμα Isaac Dreyfus-Bernheim, στο Ίδρυμα Θεόδωρου Λαγώνικου, στο Ίδρυμα Αφεντούλη και σε πολλούς ακόμη γενναιόδωρους ιδιώτες δωρητές.

*Karl Reber,
Καθηγητής Παν/μίου της Λοζάνης,
Διευθυντής της ΕΑΣ*

The Swiss School of Archaeology in Greece in 2019

At the end of a year rich in discoveries, the outcome of the research carried out by the Swiss School of Archaeology in Greece (ESAG) is promising. The excavation in the sanctuary of Artemis Amarysia at Amarynthos accounted for most of the School's resources. Thanks to an exceptional financial contribution of the Federal Department of Economic Affairs, Education and Research a plot of land on the western side of Paleoekklisies was purchased, which links the sanctuary in the plain and the prehistoric settlement on top of the hill. The discovery in 2017 of inscriptions bearing the name of the goddess brought conclusive evidence for the exact location of the sanctuary of Artemis Amarysia. A fragment of a decree found this year confirms this identification, as it mentions the goddess' sanctuary at "Amarynthos".

The excavation program in the Gymnasium of Eretria was completed by targeted fieldwork. The aim of this final season was to locate the racetracks outside the gymnasium building: a stadium in the south and a *paradromis* in the west, already attested by an inscription. Evidence for the location of these racetracks was obtained by geophysical survey and exploratory trenches.

Numerous visitors were guided in the excavations, including a delegation from the Foreign Affairs Committee of the Swiss National Council. The presentation of the School's fieldwork drew a large audience at an event organised by the municipality of Eretria and the cultural association of Amarynthos on August 2 in the main square of Amarynthos. The following open day was attended by hundreds of visitors who did not want to miss the opportunity to be guided on site.

Parallel to the excavations at Amarynthos and Eretria, the School supports the research project in the Bay of Kilaia (Peloponnese), directed by Andreas Sotiriou (Ephorate of Underwater Antiquities) and Julien Beck (University of Geneva).

The series *ERETRIA, Ausgrabungen und Forschungen* has been enriched with a new volume this year: *ERETRIA XXIII* by Kristine Gex presents results of the rescue excavation in the Bouratza plot, in the centre of Eretria.

Acknowledgments

First and foremost, I would like to thank all ESAG staff members for their dedicated commitment in the field and in the museum's storerooms, and whose contribution was decisive to the success of our activities. In particular our two scientific secretaries Thierry Theurillat and Tobias Krapf, the head of administration in Athens, Valentina Di Napoli, the intendant in Eretria, Kostas Evangeliou, as well as the head of restoration, Harry Giannouloupoulos.

We wish to gratefully acknowledge the continued support and stimulating spirit of collaboration of the Greek archaeological authorities, first and foremost the Directorate of Antiquities in the Greek Ministry of Culture and Sport under the direction of Polyxeni Adam-Veleni, as well as Konstantina Benissi and Sophia Spyropoulou from the Department of Foreign Schools, the Ephorate of Antiquities

of Euboea under the direction of Aggeliki Simosi and the Ephorate of Underwater Antiquities under the direction of Paraskevi Kalamara.

We also extend our gratitude to Amalia Karapaschalidou and to Kostas Boukaras for their close cooperation in the fieldwork at Amarynthos and Eretria, as well as to the staff in the Museum of Eretria under the direction of Stavroula Parissi, for providing ideal working conditions.

Special thanks go to the Swiss Embassy in Athens and to the Greek Embassy in Switzerland and to their respective Ambassadors, Olaf Kjelsen and Hara Skolarikou, for their keen interest in our activities. We would also like to thank the municipality of Eretria and its mayor Amphitriti Alimbaté as well her successor, Ioannis Dimitropoulos, the cultural association of Amarynthos under the leadership of Antonios Karavas as well as the local association Gerani and its president, Kostas Frangouloupoulos, for their active support.

Finally, the Swiss School of Archaeology in Greece extends its warmest thanks to the active members of its Board of Trustees and Advisory Council. We owe to the tireless efforts of the acting president of the Board of Trustees and former member of the Swiss Federal Council, Pascal Couchepin, and of the vice-president, Pierre Ducrey, the financial support of generous sponsors and institutions: the Swiss National Science Foundation (SNSF), the Federal Department of Economic Affairs, Education and Research, the State Secretariat for Education, Research and Innovation (SERI), the University of Lausanne and the other Swiss universities, the Sandoz Family Philanthropy Foundation, the Stavros Niarchos Foundation, the Théodore Lagonico Foundation, the Afenduli Foundation, the Isaac Bernheim-Dreyfus Foundation, as well as numerous private donors.

*Karl Reber,
Professor at Lausanne University,
Director of ESAG*

Το Αρτεμίσιο *EN AMARYNΘΩI*

Karl Reber – Denis Knoepfler – Αμαλία Καραπασχάλιδου – Tobias Krapf – Daniela Greger

Το 2017 μια ομάδα της ΕΑΣ και της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ευβοίας ταύτισε το Ιερό της Αρτέμιδος στην Αμάρυνθο, χάρη στην ανακάλυψη του ονόματος της θεάς σε ενσφράγιστες κεραμίδες και αναθηματικές επιγραφές. Το 2018 βρέθηκε επίσης η φαρέτρα ενός χάλκινου αγαλαματιδίου της θεάς-κυνηγού. Φέτος ανακαλύφθηκε επιγραφή όπου μνημονεύονται όχι μόνον το όνομα της Αρτέμιδος, αλλά και το τοπωνύμιο «Αμάρυνθος».

Πρόκειται για τιμητικό ψήφισμα το οποίο βρέθηκε στο ρωμαϊκό πηγάδι 10 και ήταν τοποθετημένο, όπως δηλώνει το ίδιο

το κείμενο, *EN AMARYNΘΩI*, «στην Αμάρυνθο» δηλαδή. Για την επιγραφή αυτή και άλλα ευρήματα βλ. τη σελίδα στα δεξιά.

Η ταύτιση μιας αρχαιολογικής θέσης με έναν τόπο που είναι γνωστός από τις γραπτές πηγές αποτελεί σημαντική ανακάλυψη. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, αυτό σημαίνει επίσης ότι κατά πάσα πιθανότητα μπορούμε να αποδώσουμε την ονομασία αυτή και στην προϊστορική εγκατάσταση στη θέση, που ταυτίζεται με το τοπωνύμιο «a-ma-ru-to», γνωστό από τις πινακίδες της Γραμμικής Β γραφής από το μυκηναϊκό ανάκτορο της Θήβας.

Από το γεωμετρικό χωριό στο πρώτο μνημειώδες κτήριο

Η εγκατάσταση της Εποχής του Χαλκού βρίσκεται στον λόφο των Παλαιοεκκλησιών που συνορεύει στα ανατολικά με τον χώρο της ανασκαφής και αποκαλύφθηκε ήδη στο παρελθόν. Θα πρέπει τώρα να αναρωτηθούμε πώς δημιουργήθηκε, από την εγκατάσταση αυτή, το σημαντικότερο ιερό της Εύβοιας. Οι ανασκαφές του 2019 δεν μπόρεσαν ακόμη να απαντήσουν το ερώτημα αυτό, εντόπισαν ωστόσο σημαντικά στοιχεία για τη Γεωμετρική φάση που γεφυρώνει το χρονικό αυτό χάσμα: μετά το αψιδωτό Κτήριο 9,

Χάρτης της ανασκαφής με τα σημαντικότερα μνημεία (1-11) — Plan of the principal monuments in the sanctuary (1-11).

Θεμέλια του κλασικού ναού (6) και του βωμού (11) – Classical temple (6) and altar (11) foundations.

του 8^{ου} αι. π.Χ., ακολούθησε η ανακάλυψη άλλων δύο. Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι με την επίχωση της περιοχής στα δυτικά του λόφου, κατά την 1^η χιλιετία π.Χ., το χωριό a-ma-gu-to / Αμάρυνθος επεκτάθηκε σταδιακά.

Κατά τον 7^ο αι. π.Χ. κατασκευάστηκε το πρώτο μνημειώδες κτήριο (3). Η έρευνα στο κτήριο αυτό προχώρησε και το 2019, αποδεικνύοντας πως όχι μόνον ήταν μεγαλύτερο απ’ ό,τι θεωρούσαμε, αλλά είχε και πιο περίπλοκη κάτοψη. Το κτήριο αυτό, μήκους μεγαλύτερου των 30 μ., αποτελείτο από τουλάχιστον τρεις χώρους τοποθετημένους ο ένας δίπλα στον άλλο, και διέθετε διάφορες πλευρικές εισόδους. Θυμίζει άλλα κτήρια από την πρώιμη Αρχαϊκή εποχή σε ιερά, όπως λ.χ. στους Αλιείς στην Πελοπόννησο. Στην ίδια περίοδο ανάγονται και τα πρώτα αναθήματα, τα οποία μαρτυρούν την ύπαρξη λατρείας.

Η θέση του ναού και η αποκάλυψη του βωμού

Ο κλασικός ναός δεν βρισκόταν ωστόσο στο σημείο αυτό και θα πρέπει να αναζητηθεί κάπου αλλού, πολύ πιθανώς στο κέντρο του τεμένους. Εκεί, ωστόσο, είχε χτιστεί σύγχρονη οικία. Η κατεδάφισή της, τον χειμώνα του 2018, άνοιξε νέες προοπτικές. Στο συγκεκριμένο σημείο εντοπίστηκαν τα θεμέλια μιας κλασικής κατασκευής (6) με προσανατολισμό Α-Δ, με κεντρική κιονοστοιχία που την πλαισιώνουν βάθρα για αναθήματα. Η κακή κατάσταση διατήρησης δεν επιτρέπει προς το παρόν τη βέβαιη ταύτιση του κτηρίου. Το γεγονός ότι στα ανατολικά του βρέθηκαν τα θεμέλια, διαστάσεων 5 x 12 μ., μνημειώδους βωμού, αποτελεί ένδειξη πως πρόκειται πιθανότατα για ναϊκό οικοδόμημα.

Η αλήθεια βγήκε από το πηγάδι !

Η ανακάλυψη της στήλης όπου εμφανίζεται το τοπωνύμιο «Αμάρυνθος» – στόχος τόσης έρευνας – δεν φαινόταν καθόλου ενθαρρυντική όταν το αντικείμενο εντοπίστηκε στις κλίμακες του πηγαδιού. Πρόκειται για στήλη σε πολύ αποσπασματική κατάσταση διατήρησης, με την επιφάνεια γεμάτη ιζήματα που δυσκόλευαν την ανάγνωση του κειμένου. Πολύ σύντομα, ωστόσο, κατέστη δυνατό να αναγνωστούν οι λέξεις *Αρτέμιδος εν Αμαρύνθωι*. Αργότερα, βήμα προς βήμα, όσο προχωρούσε η ενδελεχής εργασία της συντήρησης, οι 16 στίχοι του κειμένου εμφανίστηκαν και εν μέρει συμπληρώθηκαν. Πρόκειται για ψήφισμα της Ερέτριας με πρωτοβουλία της ανώτερης αρχής της πόλης, των *προβούλων*, που αποδίδει τιμές σε 5 πρόσωπα τα οποία αναμφίβολα ήταν κι εκείνα πολιτικές αρχές. Γίνεται λοιπόν λόγος για πολίτες της Ερέτριας και όχι για ξένους, γεγονός το οποίο εξηγεί γιατί η στήλη τοποθετήθηκε στο ιερό της Αμαρυσίας Αρτέμιδος, της προστάτιδας της Εύβοιας, και όχι στην πόλη, στο ιερό του Δανφηφόρου Απόλλωνος. Η στρατιωτική τους πρωτοβουλία, που ανταμείφθηκε με χρυσά στεφάνια, πρέπει να σχετίζεται με την επέμβαση του Δημητρίου του Πολιορκητή στην Εύβοια, το 304 π.Χ.

Οι υπόλοιποι ογκόλιθοι που προέρχονται από τις κλίμακες του πηγαδιού συμπληρώνουν την εικόνα του ιερού τη στιγμή της μεγαλύτερης ακμής του, όταν ο χώρος που περιβάλλεται από τις δύο πλευρικές πτέρυγες της ελληνοιστικής στοάς καταλαμβάνονταν από πολυάριθμους αναθηματικούς ανδριάντες, δημόσιους και ιδιωτικούς, οι οποίοι ίσως καταστράφηκαν μετά το 86 π.Χ. Μαζί με τις νέες 6 βάσεις που ανακαλύφθηκαν, το σύνολο των ενεπίγραφων βάθρων που αφιερώθηκαν στην θείκη τριάδα υπερβαίνει τον αριθμό των 20 – εάν υπολογίσει κανείς και τα αναθήματα που αποκαλύφθηκαν πριν τις ανασκαφές στο ιερό. Στην πλειοψηφία τους, τα μνημεία αυτά είχαν οικογενειακό χαρακτήρα, με έναν ή περισσότερους ανδριάντες (και μια κυρτή

λιθόπλινθος πρέπει να συσχετιστεί αναμφίβολα με επίσημη εξέδρα που βρέθηκε το 1899). Επίσης, οι τιμές που αποδόθηκαν από τον Δήμο της Ερέτριας είναι εξίσου πολυάριθμες – εάν συμπεριλάβουμε και το νέο ψήφισμα για έναν έως τώρα άγνωστο ευεργέτη, τον Αμφικράτη υιό του Αγνώνος – και σχηματίζουν ένα αξιοσημείωτο σύνολο.

Η επιγραφή *ΑΡΧΩ*, που βρέθηκε πέρσι σε μια βαθμίδα της κλίμακας, φαίνεται πως αναφέρεται στο πρόσωπο, το άγαλμα του οποίου ήταν τοποθετημένο στον συγκεκριμένο λίθο. Παραμένει πιθανή η υπόθεση ότι πρόκειται για νύμφη της ακολουθίας της Αρτέμιδος. Κρίμα που στο πηγάδι δεν εντοπίστηκε άλλος παρόμοιος λίθος: είναι η μοναδική αποτυχία – εξαιρετικά ασήμαντη! – αυτών των τόσο καρποφόρων ανασκαφών.

Ενεπίγραφες λιθόπλινθοι από το ρωμαϊκό πηγάδι. Inscribed blocks from the Roman well.

Οργανόγραμμα

Οι ανασκαφές του 2019 (1.7.-9.8.) διεξήχθησαν υπό τη διεύθυνση των Κ. Reber (ΕΑΣ) και Α. Καραπασχαλίδου (Εφορεία Αρχαιοτήτων Ευβοίας), στο πλαίσιο προγράμματος του Ελβετικού Εθνικού Ιδρύματος για την Επιστημονική Έρευνα (2017-2021). Την εποπτεία έχουν οι Α. Σίμωσι, προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ευβοίας, και Κ. Μπουκάρας, επιμελητής για την Ερέτρια και την Αμάρυνθο. Την επιστημονική διεύθυνση έχουν οι D. Knoepfler, K. Reber, Α. Καραπασχαλίδου, T. Theurillat και T. Krarff. Τις εργασίες εδάφους διευθύνει ο T. Krarff, με τη συμβολή της D. Greger, υπεύθυνης για τις τομές και το σχεδιασμό. Η S. Paudex ήταν υπεύθυνη για τον σχεδιασμό των ευρημάτων, με την συμβολή των J. Yaw, N. Lüthi και V. Zoller, καθώς και των συντηρητών Χ. Γιαννουλόπουλου, Γ. Κονσουλίδη και Δ. Κορναράκη. Οι τοπογραφικές αποτυπώσεις και οι αεροφωτογραφίες οφείλονται στον J. André. Ο C. Pernet διοργάνωσε τα μαθήματα και τις εκδρομές, ενώ η Κ. Κατσαρέλια ήταν υπεύθυνη για τις δημόσιες σχέσεις. Την τεκμηρίωση των 15 περιοχών της ανασκαφής φρόντισαν οι Y. Béchir, Ch. Chezeaux, L. Colombara, D. Conzett, C. Da Silva, C. Pernet, L. Pop, T. Monnard και S. Urfer. Την επιστημονική ομάδα συμπλήρωσαν οι D. Ackermann και S. Verdan. Η ομάδα εργασίας αποτελείό από τους Α. Angeloz, Κ. Αργυροπούλου, Μ. Benz, Μ. Χουλιαράς, Α. Galimberti, Α. Guerraud, Μ. Hégi, C. Lolos, Α. Mazzoni, Α. Μίχου, Ν. Nicole, Α. Provecho, Ε. Shkurtaj και Χ. Σπυρέλλη, καθώς και από 8 εργάτες και 2 οδηγούς μηχανημάτων. Την ομάδα αρχιτεκτόνων και σχεδιαστών αποτέλεσαν οι O. Bruderer, Α. Tanner, Ε. Λαμπρινού, Κ. Σκαρής, Β. Παπαβασιλείου, Ε. Διαμαντή και Στ. Κυπαρίσση. Τις γεωφυσικές επισκοπήσεις πραγματοποίησε ο Γ. Τσόκας, ενώ τις μικρομορφολογικές αναλύσεις οι Τ. Καρκανάς, Μ. Γκούμα και Δ. Ρούσσο. Η Α. Ηλιάδου ασχολήθηκε με το νεοκόσκινο. Τις ανασκαφές επισκέφτηκε η Μ. Brigadoi ενόψει μιας μέλλουσας πανεπιστημιακής εργασίας, ενώ η Μ. Margy εργάστηκε για ένα καλλιτεχνικό πρότζεκτ. Σε όλους οφείλονται θερμές ευχαριστίες. Οι προαναφερθέντες συνεργάτες της διεθνούς ομάδας εργασίας προέρχονται από τα ακόλουθα Πανεπιστήμια: Λοζάνης, Fribourg, Βασιλείας, Ζυρίχης, Γενεύης, Neuchâtel, Ιωαννίνων, Αθηνών, Δυτικής Αττικής, Πελοποννήσου, Θεσσαλονίκης, Τυράνων και Poitiers, καθώς και από το Collège de France, το ZHDK, την ΑΣΚΣΑ και το Ελληνικό Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού.

Αναπαράσταση της ανατολικής στοάς.
Reconstruction of the Eastern stoa.

Οι Στοές

Το κεντρικό τμήμα του ιερού περιβάλλεται από τη μεγάλη στοά 1 της υστεροκλασικής-ελληνιστικής εποχής. Πρόκειται για το πρώτο κτίσμα που ήλθε στο φως κατά τη διάρκεια των ανασκαφών του 2007. Τα τελευταία χρόνια έγιναν διάφορες εικασίες ως προς την έκταση και τη μορφή της, τώρα όμως υπάρχουν σαφή στοιχεία. Το κεντρικό τμήμα της στοάς, με 19 κίονες δωρικού ρυθμού στην πρόσοψη, είχε δύο μικρότερες πτέρυγες στα βόρεια και νότια και, κατά συνέπεια, οριοθετούσε στα ανατολικά τρεις πλευρές του τεμένους.

Οι ανασκαφές προχώρησαν και στην περιοχή της βόρειας στοάς 5. Η οροφή της ρωμαϊκής φάσης, που αποκαλύφθηκε το 2017, απέδωσε τις ενσφράγιστες κεραμίδες με το όνομα της Αρτέμιδος που επέτρεψαν την ταύτιση του ιερού. Κατά τη διάρκεια των φετινών ανασκαφών βρέθηκαν θραύσματα αρχαιότερης, κορινθιακού τύπου, κεράμωσης. Και στα θεμέλια διακρίνονται τουλάχιστον δύο οικοδομικές φάσεις. Η ανακάλυψη μιας τέταρτης βάσης κίονα στην πρόσοψη, κοντά στην αρχική της θέση, αποδεικνύει ότι επρόκειτο για μονόκλιτη στοά.

Γεωφυσικές έρευνες και δοκιμαστικές τομές στην ευρύτερη περιοχή

Φαίνεται πως η στοά 5 συνεχίζεται προς τα βορειοδυτικά, στην άλλη πλευρά του σύγχρονου δρόμου, όπως απέδειξαν τα αποτελέσματα των γεωφυσικών επισκοπήσεων. Επειδή οι ανασκαφές δεν μπορούν να προχωρήσουν προς τα βόρεια λόγω του δρόμου, το 2019 πραγματοποιήθηκαν δοκιμαστικές τομές στις άλλες τρεις κατευθύνσεις, ώστε να προσδιοριστούν σαφέστερα τα όρια του ιερού. Προς τη θάλασσα ανακαλύφθηκαν η νότια πτέρυγα της στοάς 1 και, νοτιότερα, μεσαιωνικές κατασκευές. Στα δυτικά των τριών σύγχρονων οικιών, όπου διαμένει η ομάδα της ανασκαφής, ήλθε στο φως άλλη βάση αγάλματος, χωρίς ωστόσο τη θεμελίωση. Στα ανατολικά, τέλος, πραγματοποιήθηκε τομή στην πλαγιά του λόφου, όπου εντοπίστηκε

μεσαιωνικός τοίχος, δεν βρέθηκαν ωστόσο ακόμη τα προϊστορικά στρώματα.

Στις ανασκαφές συνέβαλε και μια ομάδα του εργαστηρίου Wiener της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών, που τεκμηρίωσε τη χρήση του υπεδάφους με μικρομορφολογικές αναλύσεις, καθώς και τα φυσικά και ανθρωπογενή ιζήματα.

Προοπτικές

Χάρη σε ομάδα αποτελούμενη από περισσότερο από 60 συνεργάτες, οι ανασκαφές του 2019 επικεντρώθηκαν σε διάφορα σημεία του ιερού, φέρνοντας στο φως κατασκευές που χρονολογούνται από τη Γεωμετρική έως και τη Μεσαιωνική περίοδο. Κάθε στοιχείο συμβάλλει στην ανασύνθεση της μακρόχρονης ιστορίας της Αμαρύνθου, από την προϊστορική θέση στην ίδρυση του ιερού, τη φάση της ακμής του έως και την εγκατάλειψη και την ίδρυση του μεσαιωνικού χωριού. Το τελευταίο χάθηκε με τη σειρά του και ο χώρος σταδιακά παραδόθηκε στη λήθη, για να αποκαλυφθεί εκ νέου βήμα προς βήμα.

Abstract

The 2019 fieldwork at Amarnthos focused on the exploration of the core of the sanctuary of Artemis Amarnthos. The foundations of the altar were uncovered *in extenso* and the plan of several buildings previously known was completed, such as the monumental edifice of the 7th century BC, as well as the large East stoa whose southern wing was discovered. Among this year's noteworthy finds stands a fragment of a decree mentioning the toponym "Amarnthos".

Geophysical survey and exploratory trenches in the periphery of the sanctuary also provided a better understanding of the spatial extension of the Artemision.

Αμάρυνθος

Διάδρομοι άθλησης στο γυμνάσιο της Ερέτριας

Guy Ackermann – Jérôme André

Τα γυμνάσια, στον αρχαίο ελληνικό κόσμο, προορίζονταν για την εκπαίδευση των αγοριών και των νέων ανδρών. Στη βάση και την καρδιά αυτού του εκπαιδευτικού προγράμματος ήταν οι στρατιωτικές και αθλητικές ασκήσεις, οι οποίες πραγματοποιούνταν σε δύο χώρους, έναν κλειστό και έναν ανοιχτό. Στην παλαίστρα (από το ρήμα «παλεύω») εξασκούνταν στα διάφορα πολεμικά αθλήματα (πυγμαχία, πάλη, παγκράτιον). Τον 4^ο αι. π.Χ., η παλαίστρα πήρε τη μορφή περίστυλης αυλής και περιελάμβανε λουτρό και αποδυτήρια. Η προπόνηση για το άλμα εις μήκος θα μπορούσε να γίνει μέσα στην αίθουσα ή στις στοές, τα υπόλοιπα, όμως, αθλήματα απαιτούσαν μεγαλύτερο χώρο, όπως οι διάφοροι αγώνες δρόμου, χωρίς ενδύματα (στάδιον, δίαυλος και δόλιχος), με πολεμικό εξοπλισμό (οπλιτοδρομία), με δάδες (λαμπαδηδρομία), καθώς και η εξάσκηση στη ρίψη ακοντίου και δίσκου.

Τα γυμνάσια παρουσιάζουν διαφορετική αρχιτεκτονική διαρρύθμιση, η οποία υπαγορεύεται σε κάθε περίπτωση από την τοπογραφική τους θέση. Τα γυμνάσια της Αμφίπολης, των Δελφών και της Περγάμου διέθεταν δύο παράλληλους διαδρόμους για τους δρομείς: τον *ξυστό*, έναν στεγασμένο διάδρομο όπου οι αθλητές εξασκούνταν προστατευμένοι από τον ήλιο και την κακοκαιρία, και δίπλα από τον *ξυστό* την *παραδρομίδα*, έναν υπαίθριο διάδρομο. Οι παλαίστρες στη Δήλο, τη Μεσσήνη, τη Μίλητο, την Πιρήνη, τη Ρόδο και τη Σάμο συνδέονται στενά με ένα στάδιο, δηλαδή έναν δρόμο μήκους ενός σταδίου, μια μονάδα μέτρησης μήκους που αντιστοιχεί σε 600 πόδια (180 μ.). Η διαφορά ανάμεσα στην *παραδρομίδα* και το στάδιο είναι ότι το τελευταίο διαθέ-

τει έναν ειδικά διαμορφωμένο χώρο για τους θεατές των αγωνισμάτων.

Ορισμένα στάδια διαθέτουν λίθινα εδώλια, όπως αυτό των Δελφών, αλλά αυτή η διαρρύθμιση χρονολογείται κατά κύριο λόγο στους αυτοκρατορικούς χρόνους. Στην κλασική και ελληνιστική εποχή οι θεατές κάθονταν απλώς στο χώμα, ενώ τα λιγοστά εδώλια προορίζονταν για λίγους προνομιούχους θεατές.

Έτσι, ενώ στην Ολυμπία φιλοξενούνταν οι πιο σπουδαίοι αγώνες της αρχαιότητας, το στάδιο ήταν ελάχιστα διαμορφωμένο. Αποτελείτο μόνο από ένα στίβο από πατημένο χώμα και γύρω από αυτόν ένα αυλάκι απορροής των ομβρίων, τις γραμμές εκκίνησης (αφέσεις) και τερματισμού, μία εξέδρα και ένα βωμό στην πλαγιά απέναντί της.

Τι συνέβαινε, όμως, στην Ερέτρια; Τα παραπάνω παραδείγματα μάς επιβάλλουν να διευρύνουμε το πεδίο έρευνας και να μη μεινουμε προσκολλημένοι σε ένα μοναδικό τύπο οικοδομήματος για το γυμνάσιο. Η παλαίστρα με τις δύο περίστυλες πτέρυγες που ερευνήθηκε ανασκαφικά στα τέλη του 19^{ου} αιώνα από τους Αμερικανούς αρχαιολόγους και στη συνέχεια από την ΕΑΣ τη δεκα-

ετία του 1990 και αργότερα από το 2015 έως το 2017, μπορεί να αποτελεί τον πυρήνα του γυμνασίου της Ερέτριας, αλλά είναι μόνο ένα μέρος του...

Μια παραδρομίδα και ένας ξυστός;

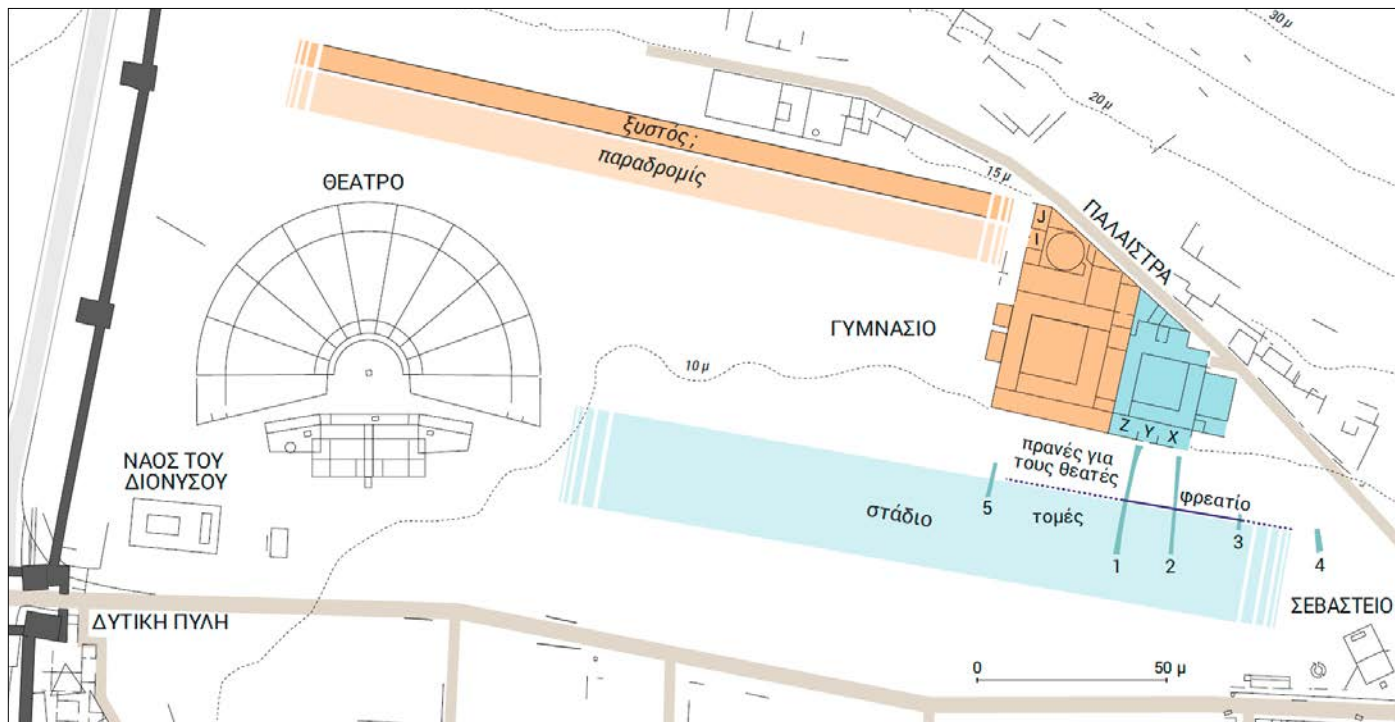
Ένα ψήφισμα του 100 π.Χ. περίπου αναφέρει μια *παραδρομίδα* (IG XII 9, 234, στ. 33-35). Στο ένα άκρο αυτού του διαδρόμου βρίσκεται μια εξέδρα, την οποία, ο τιμώμενος στην επιγραφή ευεργέτης, είχε εξοπλίσει με μαρμαρίνο έδρανο. Πρόκειται πιθανότατα για τον χώρο Ι, και οδηγούμαστε στην υπόθεση ότι η *παραδρομίδα* εκτεινόταν από τη δυτική πρόσοψη της παλαίστρας προς τα δυτικά, προς τον οχυρωματικό περίβολο της πόλης, περνώντας βόρεια του θεάτρου. Οι γεωφυσικές μετρήσεις που πραγματοποιήθηκαν τη δεκαετία του 1990 σε αυτή τη μεγάλη λωρίδα γης, η οποία δεν παρουσιάζει καμία ανωμαλία για περισσότερο από 230 μ., επιβεβαιώνουν αυτή την υπόθεση.

Η διαμόρφωση μιας *παραδρομίδας*, που στην κυριολεξία σημαίνει «έναν διάδρομο δίπλα σε», προϋποθέτει την ύπαρξη ενός *ξυστού*. Τον Μάρτιο έγιναν νέες γεωφυσικές μετρήσεις από τον Γ.Ν. Τσόκα (Εργαστήριο Εφαρμοσμένης Γεωφυσικής, ΑΠΘ). Πάνω

Χάρτης ηλεκτρικής αντίστασης στα οικόπεδα δυτικά του γυμνασίου, όπου εμφανίζονται δύο παράλληλες γραμμές.
Electrical ground resistance map west of the Gymnasium, showing two parallel lines.

Γ.Ν. Τσόκα, Εργαστήριο Εφαρμοσμένης Γεωφυσικής, ΑΠΘ

Γενική κάτοψη του γυμνασίου με την παραδρομίδα, τον ξυστό και το στάδιο — Plan of the Gymnasium with the *parados*, the *xystos* and the stadium.

στον χάρτη ηλεκτρικής αντίστασης που αποκτήθηκε από τις μετρήσεις διακρίνονται δύο μακρές παράλληλες γραμμές, οι οποίες διαμορφώνουν μια κατασκευή πλάτους περίπου 8 μ. και μήκους τουλάχιστον 160 μ., ακριβώς στον άξονα όπου μέχρι τότε τοποθετούσαμε την παραδρομίδα. Δύο παρατηρήσεις οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται μάλλον για ξυστό. Επεκτείνοντας τις δύο γραμμές προς τα ανατολικά, αυτές καταλήγουν στον χώρο J και όχι στην εξέδρα I που βρισκόταν στην άκρη της παραδρομίδος. Από την άλλη, ένας υπαίθριος διάδρομος δεν απαιτεί την

ύπαρξη πλευρικών τοίχων για την οριοθέτησή του. Θα μπορούσε κανείς να υποθέσει την ύπαρξη ενός αναλημματικού τοίχου, ωστόσο το έδαφος παρουσιάζει πολύ μικρή κλίση προς τα νότια. Εφόσον οι γεωφυσικές μετρήσεις αποκαλύπτουν δύο παράλληλες γραμμές, είναι πιθανότερο να πρόκειται για μια στοά με τοίχο κλειστό προς βορρά και κιονοστοιχία ανοιχτή προς νότο και προς την παραδρομίδα. Μόνο οι ανασκαφικές έρευνες θα επαληθεύσουν αυτή την υπόθεση και θα αποκαλύψουν τα δυτικά και ανατολικά όρια αυτού του νέου ξυστού.

Το στάδιο

Στον *Βίο Μενεδήμου* του Διογένη Λαέρτιου (2, 132) αναφέρεται η ύπαρξη αρχαίου σταδίου στην Ερέτρια, το οποίο τοποθετείται στο χώρο της αγοράς. Η αναφορά αυτή υποδηλώνει ότι πρέπει να υπήρχε ένα πιο σύγχρονο στάδιο σε άμεση σχέση με το γυμνάσιο, όπως συνέβαινε σε άλλες ελληνικές πόλεις. Στο σχέδιο του 1814, ο C.R. Cockerell σχεδιάζει στους πρόποδες της ακρόπολης μια επιμήκη κατασκευή, την οποία ονομάζει «*stadium*». Βασιζόμενοι σε αυτό το σχέδιο, αρκετοί αρχαιολόγοι πρότειναν την ύπαρξη σταδίου νότια του γυμνασίου. Οι ανασκαφές και οι γεωφυσικές μετρήσεις που πραγματοποιήθηκαν από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Ευβοίας και την ΕΑΣ επιβεβαιώνουν την απουσία αρχιτεκτονικών λειψάνων σε αυτή την περιοχή. Η διάταξη των χώρων X-Y-Z που ανασκάφηκαν το 2017 αποτελεί ακόμη ένα επιχείρημα, αφού βρίσκονται αποκλειστικά στο εξωτερικό του κτιρίου με κατεύθυνση προς το νότο.

Στη διάρκεια μιας σύντομης ανασκαφικής περιόδου στα τέλη Ιουνίου 2019 έγιναν πέντε τομές νότια της παλαίστρας προκειμένου

Άποψη της τομής 1 από τα νότια.
Trench 1, view from the south.

να εξακριβωθεί η ύπαρξη ενός διαδρόμου αγώνων. Στις τέσσερις από τις πέντε στρωματογραφικές τομές αποκαλύφθηκε ένα ομοιογενές στρώμα από άργιλο, πάχους 15 έως 25 εκ., το οποίο στην πεδιάδα εντοπίζεται σε κανονικό υψόμετρο περίπου 5,90 μ. από ανατολάς προς δυσμάς. Η ανεύρεση κεραμικών θραυσμάτων υποδηλώνει ότι δεν πρόκειται για ένα φυσικό αργιλώδες στρώμα. Αντιθέτως, αυτό το στρώμα πρέπει να μεταφέρθηκε και να απλώθηκε σε αυτόν τον τομέα για να δημιουργήσει ένα σκληρό στίβο χωρίς πέτρες ώστε να μην τραυματίζονται οι αθλητές. Λήφθηκαν δύο δείγματα για να γίνουν μικρομορφολογικές αναλύσεις (Π. Καρκανάς, Εργαστήριο Wiener της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα).

Η επέκταση του αργιλώδους στρώματος παραμένει άγνωστη: εκτείνεται σε πλάτος τουλάχιστον 14 μ. και συνεχίζεται προς νότο. Στο ανατολικό πέρας του αρχαιολογικού χώρου, ο ασβεστολιθικός βράχος της ακρόπολης εμφανίζεται σε υψόμετρο μόλις 6,50 μ. (τομή 4), που σημαίνει ότι αυτό το στρώμα εκτείνεται σε μήκος τουλάχιστον 50 μ., αλλά αναμφίβολα έφτανε μέχρι πλησίον του

θεάτρου, διασχίζοντας ένα χώρο ελεύθερο από κατασκευές, όπως αποκάλυψαν οι γεωφυσικές διασκοπήσεις. Τα 218 μ. που χωρίζουν το θέατρο από το Σεβαστείο αποτελούν επαρκή χώρο για να αποκαταστήσουμε στην περιοχή το στάδιο (περ. 180 μ.).

Η ύπαρξη ενός αργιλώδους στρώματος δεν είναι το μόνο στοιχείο που οδηγεί στην αποκατάσταση ενός στίβου νότια της παλαίστρας. Στις τρεις κεντρικές τομές (τομές 1-3) αποκαλύφθηκαν τρία τμήματα ενός φρεατίου απορροής κατασκευασμένο από καλυπτήρες λακωνικού τύπου. Αυτή η μεγάλου μήκους κατασκευή, τουλάχιστον 31 μ., βρίσκεται στους πρόποδες μιας χαμηλής πλαγιάς, μόλις 15 μ. νότια της νότιας πρόσοψης της παλαίστρας. Βρίσκεται στο ίδιο υψόμετρο με το αργιλώδες στρώμα που οριοθετεί βόρεια. Αυτό το απλό φρεάτιο πρέπει να συνέλεγε όμβρια ύδατα από την πλαγιά, για να μην διοχετευθούν στο στίβο και δημιουργήσουν λάσπη. Αναμφίβολα, οι θεατές συγκεντρώνονταν σε αυτήν την πλαγιά για να παρακολουθήσουν τους αθλητικούς αγώνες, όπως και στο στάδιο της Ολυμπίας, χωρίς να απολαμβάνουν την άνεση λίθινων καθίσματων.

Απολογισμός και στόχοι

Το πενταετές πρόγραμμα που διενεργείται από την ΕΑΣ στο γυμνάσιο της Ερέτριας φτάνει στο τέλος του. Κατά τη διάρκεια των πέντε αποστολών ολοκληρώθηκαν οι ανασκαφές και η στρωματογραφική έρευνα της παλαίστρας (2015-2017), έγιναν μερικές τομές στο χώρο της Νότιας παλαίστρας (2018) και προέκυψαν νέα αρχαιολογικά επιχειρήματα σχετικά με τη θέση των διαδρόμων άθλησης του γυμνασίου (2019). Ωστόσο, αυτή η έρευνα θα μπορούσε να συνεχιστεί τα επόμενα χρόνια αναζητώντας τα ακριβή όρια των διαδρόμων και επιβεβαιώνοντας ή όχι την ύπαρξη ξυστού.

Για περισσότερες πληροφορίες

- G. Ackermann *et al.*, Le Gymnase d'Érétrie 2017, AntK 61, 2018, 124-129.
- G. Ackermann - K. Reber, New research on the Gymnasium of Eretria, στο: U. Mania - M. Trümper (επιμ.), Development of Gymnasia and Graeco-Roman Cityscapes (Berlin 2018), 161-179.
- D. Knoepfler, Débris d'évergésie au gymnase d'Érétrie, στο: O. Curty (επιμ.), L'huile et l'argent (Paris 2009), 203-257.
- E. Mango, Das Gymnasium. ERETRIA XIII (Gollion 2003).

Οι τρεις τομές του πήλινου αγωγού κατά μήκος του σταδίου — The three sections of the tile channel bordering the stadium.

Οργάνωση του προγράμματος

Η ανασκαφή διενεργείται υπό τη διεύθυνση του Karl Reber και υπό την εποπτεία της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ευβοίας. Οι εργασίες πεδίου πραγματοποιήθηκαν από 24 έως 28 Ιουλίου 2019 υπό την εποπτεία του Guy Ackermann (Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή στην Αθήνα), και τη συνδρομή του Jérôme André (Παν/μιο Λοζάνης). Αρκετοί φοιτητές συμμετείχαν στην ανασκαφή κάνοντας την πρακτική τους: οι Chloé Chezeaux, Sarah Paudex, Sora Urfer (Παν/μιο Λοζάνης) και Thérèse Monnard (Παν/μιο Neuchâtel). Στη σύνταξη της αναφοράς των ανασκαφικών αποτελεσμάτων συμμετείχαν οι Pierre Gex, Tobias Kraf, Denis Knoepfler και Γρηγόρης Ν. Τσόκας.

Στο σημείο αυτό, θερμές ευχαριστίες οφείλονται σε όλους τους συμμετέχοντες.

Abstract

The 2019 fieldwork aimed at clarifying the location of racetracks around the Palaestra of the Gymnasium at Eretria. Ground resistance measurements yielded evidence for the existence of a *xystos* and a *paradromis* west of the Palaestra, already attested by an inscription. A series of exploratory trenches opened to the south of the Palaestra uncovered a tile channel parallel to the façade of the building as well as a carefully leveled layer of clay. These two structures substantiate the hypothesis of a stadium in the flat stretch of land between the theatre and the Sebasteion.

θέατρο

ευστός,
παροδριμής

στάδιο

παιλίστρα

Ερέτρια,
Γυμνάσιο

Όρμος Κοιλιάδας 2019, επιστροφή από κατάδυση – Bay of Kiladha 2019, divers' return.

Οργανόγραμμα και ευχαριστίες

Η ανασκαφή διενεργήθηκε από τις 29 Ιουλίου έως τις 8 Αυγούστου 2019. Τις εργασίες πεδίου διηύθυναν ο Α. Σωτηρίου (Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων – ΕΑΑ) από την ελληνική πλευρά και ο J. Beck (Παν/μιο Γενεύης) από την ελβετική πλευρά. Θερμές ευχαριστίες οφείλονται στην Π. Καλαμαρά, Προϊσταμένη της ΕΑΑ, και στον Κ. Reber, Διευθυντή της ΕΑΣ, όπως και στους Α. Σίμωνι (τέως Προϊσταμένη της ΕΑΑ), Κ. Κυπριώτη (ΕΑΑ), Ρ. Birchler Emery (μελέτη των κινητών αρχαιολογικών ευρημάτων), Γ. Bobon (αρχαιολόγο, Σόφια), Α. Λασκαριδού (αρχαιολόγο, Κρανίδι), Α. Seni (λογιστικά, Όρμος Κοιλιάδας), Γ. Νομικό (υπεύθυνο καταδύσεων, Αθήνα), Ν. Παπαδόπουλο (γεωφυσικές μετρήσεις, Ρέθυμνο) και την ομάδα του, Δ. Κολιόλιου και Θ. Πόρρο (ασκούμενος, Παν/μιο της Νότιας Δακίας), Α. Πόρρο (ασκούμενη, Παν/μιο Αθηνών), S. Emery (Γενεύη), στην οικογένεια Λιβανού, στο Ίδρυμα Ernst και Lucie Schmidheiny και στη διαφημιστική εταιρεία Meylan Publicité + Signalétique, χωρίς την πολύτιμη βοήθεια των οποίων δεν θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μια τέτοια αποστολή.

Ένα νέο σύστημα για βαθυμετρική αποτύπωση – Test of an experimental bathymetric system.

Η γεωτοποθέτηση των αρχιτεκτονικών κατασκευών

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκαν εργασίες στην περιοχή Λαμπαγιαννά. Δύο είδη εργασιών διενεργήθηκαν στο επίπεδο των αρχιτεκτονικών λειψάνων (λίθινα θεμέλια τοίχων και οικοδομημάτων) που σχετίζονται με την εγκατάσταση της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού. Ορισμένα από τα λείψανα είναι ορατά στο βυθό, ενώ άλλα βρίσκονται βυθισμένα σε διαφορετικά βάθη κάτω από τα ιζήματα και εντοπίστηκαν χάρη στις γεωφυσικές μετρήσεις. Ο στόχος ήταν να καθοριστεί με ακρίβεια η θέση των ορατών στο βυθό κατασκευών, συνεχίζοντας την τοπογραφική αποτύπωση που είχε ξεκινήσει το 2016, ενώ για τα μη ορατά εφαρμόστηκε ένα νέο σύστημα αποτύπωσης με χρήση βυθόμετρου.

Η τοπογραφική αποτύπωση απαιτεί ένα σταθερό σημείο (ή ταχύμετρο) στην παραλία και κολυμβητές (ίσως και δύτες, αναλόγως το βάθος) κατακόρυφα πάνω από τις κατασκευές. Πρόκειται για χρονοβόρα διαδικα-

σία, καθώς εφαρμόζεται σε πάνω από εκατό τοίχους και οικοδομήματα.

Το νέο σύστημα, της αποτύπωσης με βυθόμετρο, επιτρέπει να γνωρίσουμε το θαλάσσιο βυθό με μεγαλύτερη ανάλυση απ' ό,τι τα συνήθη μέσα αποτύπωσης, και να υπολογίσουμε ακριβέστερα το βάθος των υποκείμενων κατασκευών. Τα όργανα μέτρησης τοποθετήθηκαν κατά μήκος του κύτους ενός μικρού σκάφους, το οποίο διέσχισε την εν λόγω περιοχή για δύο ημέρες. Τα αποτελέσματα της έρευνας αναμένονται μέσα στο φθινόπωρο.

Υποθαλάσσιες έρευνες

Τέλος, οι δύτες εξερεύνησαν στοιχεία του βυθισμένου προϊστορικού τοπίου σε διάφορα σημεία του κόλπου. Το 2018, έγινε μια πρώτη προσπάθεια να εντοπιστούν οι αυλακώσεις σε μία αρχαία ποτάμια περιοχή αλλά χωρίς αποτέλεσμα. Αυτές οι αυλακώσεις, ορατές στη βυθομετρική ανάλυση του κόλπου που έγινε το 2014 με ηχοβολιστική συσκευή πολλαπλών δονήσεων,

**Κοιλάδα
θέση Λαμπαγιαννά**

Τα αρχαιολογικά προγράμματα ως διαμεσολαβητές

Tobias Krapf – Julien Beck – Pauline Maillard – Κυριακή Κατσαρέλια

Υποβρύχιες έρευνες, ανακάλυψη ενός μεγάλου ιερού, έρευνα για ένα αρχαίο ξεχασμένο στάδιο ή ακόμα και συντήρηση βυθισμένων θησαυρών: οι δραστηριότητες της Ελβετικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Ελλάδα διαθέτουν όλα τα στοιχεία για να συναρπάσουν το κοινό. Τα τελευταία χρόνια έχουν πολλαπλασιαστεί τα προγράμματα που έχουν στόχο να μεταδώσουν τα αποτελέσματα των αρχαιολογικών ερευνών που βρίσκονται σε εξέλιξη σε ένα συνεχώς αυξανόμενο και διευρυμένο κοινό.

Σχολικά έδρανα στις ανασκαφές

Ένας καλός δείκτης της αυξανόμενης δημοτικότητας που έχουν στο κοινό οι έρευνες των Ελβετών αρχαιολόγων στην Ελλάδα είναι ο αυξανόμενος αριθμός μαθητών γυμνασίων και λυκείων από την Ελβετία και την Ελλάδα που επισκέπτονται τις ανασκαφές. Μόνο το 2019, αρκετές τάξεις από τα καντόνια της Βέρνης, της Ζυρίχης και του Vaud ταξίδεψαν μέχρι την Ερέτρια και την Αμάρυνθο για να ανακαλύψουν την αρχαιολογική κληρονομιά των δύο θέσεων.

Παράλληλα, οι μαθητές από τα σχολεία της Ερέτριας και της Αμάρυνθου έχουν την ευκαιρία να επισκεφθούν τις ανασκαφές και να παρακολουθήσουν θεματικές παρουσιάσεις, ώστε να κατανοήσουν καλύτερα την πλούσια ιστορία του τόπου τους. Έτσι, περι-

Επίσκεψη Ελβετών μαθητών στην Ερέτρια — Swiss students visiting the archaeological site of Eretria.

που εκατό μαθητές του δημοτικού σχολείου Αμάρυνθου επισκέφθηκαν στις 14 Μαΐου την ανασκαφή στο Ιερό της Αρτέμιδος που αποκαλύφθηκε προσφάτως.

Βλέποντας αυτόν τον ενθουσιασμό, η ΕΑΣ δημιούργησε δύο προγράμματα επιστημονικής προσέγγισης αποκλειστικά για σχολεία, το ένα στην Αμάρυνθο και το άλλο στο καντόνι του Vaud.

Μέλλοντες αρχαιολόγοι και ανοιχτή πρόσβαση

Χάρη στην υποστήριξη του Ιδρύματος Σταύρος Σ. Νιάρχος, μία αρχαιολόγος από

την Ερέτρια, η Κυριακή Κατσαρέλια, προσλήφθηκε για να διοργανώσει μια σειρά από δημόσιες εκδηλώσεις και για να προγραμματίσει τις επισκέψεις στο χώρο της ανασκαφής στην Αμάρυνθο κατά τη διάρκεια των εργασιών της καλοκαιρινής αποστολής. Αρκετές εκατοντάδες ήταν οι ενδιαφερόμενοι που πήγαν να επισκεφτούν τους αρχαιολόγους επί τω έργω, με αφορμή την «ανοιχτή πρόσβαση» στον χώρο, ενώ η πλατεία του χωριού γέμισε από πλήθος κόσμου που παρακολούθησε την παρουσίαση των αποτελεσμάτων των εργασιών σε εξέλιξη.

Για τους μικρούς φίλους διοργανώθηκε ένα κυνήγι χαμένου θησαυρού και μια πραγματική ανασκαφή για «μικρούς αρχαιολόγους» στην παραλία του Γερανίου. Εκπονήθηκε εκπαιδευτικό υλικό προσαρμοσμένο στις δραστηριότητες και στις επισκέψεις, ενώ η προσέγγιση των πολιτιστικών συλλόγων συνέβαλε στην ευαισθητοποίηση των βασικών τοπικών παραγόντων του πολιτισμού σχετικά με τις δραστηριότητες της ΕΑΣ.

Η ανασκαφή των «μικρών αρχαιολόγων» στην Αμάρυνθο — Excavations for children in Amarynthos.

Αναζητώντας τον χαμένο ναό

Παράλληλα, η ΕΑΣ ξεκίνησε ένα πρόγραμμα επιστημονικής προσέγγισης του κοινού της Ελβετίας, χάρη στη χρηματοδότηση από το Ομοσπονδιακό Ίδρυμα για την Επιστημονική Έρευνα (SNSF-Agora). Το πρόγραμμα εκπονείται από την Pauline Maillard και απευθύνεται σε πρώτη φάση σε σχολεία πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στο καντόνι του Vaud. Προβλέπει την καθιέρωση συνεχιζόμενης εκπαίδευσης για όσους καθηγητές ιστορίας, αρχαίας ελληνικής και λατινικής γλώσσας ενδιαφέρονται, οι οποίοι στη συνέχεια θα υποστηριχθούν, ώστε να ενσωματώσουν στη βασική τους διδασκαλία μια ενότητα σχετικά με τις ανακαλύψεις των Ελβετών αρχαιολόγων στην Ελλάδα. Για να το επιτύχουν θα έχουν πρόσβαση σε μια ιστοσελίδα που θα είναι αφιερωμένη στο πρόγραμμα και η οποία θα προσφέρει στο κοινό και στους επαγγελματίες της εκπαίδευσης οπτικοακουστικό υλικό κατάλληλο για εκπαιδευτική χρήση. Το διαθέσιμο υλικό θα συμπληρωθεί από παρεμβάσεις που θα γίνουν στα συνεργαζόμενα μουσεία και στις αίθουσες διδασκαλίας από τους διάφορους εμπλεκόμενους στο πρόγραμμα Agora και τους αρχαιολόγους της ΕΑΣ. Ένας κύκλος διαλέξεων και εργαστήρια συζήτησης για το ενήλικο κοινό θα πραγματοποιηθούν στο πλαίσιο πολιτιστικών εκδηλώσεων στο καντόνι του Vaud και της Λοζάνης, όπως η νύχτα μουσείων και οι μέρες πολιτιστικής κληρονομιάς. Αυτό το φιλόδοξο πρόγραμμα για τη διάχυση της επιστημονικής γνώσης θα πραγματοποιηθεί ανάμεσα στο 2020 και 2022

στα αστικά κέντρα του Vaud, ενώ στη συνέχεια θα εφαρμοστεί στο σύνολο των σχολείων της Ελβετίας.

Επιμόρφωση και ευαισθητοποίηση του κοινού στον Όρμο της Κοιλιάδας

Η ευαισθητοποίηση του κοινού αποτελεί ακόμη ένα απαραίτητο συμπλήρωμα στην έρευνα, όπως κατέστη σαφές το 2014 με τον ενθουσιασμό που έδειξε το ελληνικό κοινό και τα ΜΜΕ για την αποστολή της Tetra Submersa του Πανεπιστημίου της Γενεύης και για το PlanetSolar, το μεγαλύτερο καταμαράν που λειτουργεί αποκλειστικά με ηλιακή ενέργεια. Για το λόγο αυτό, από το 2015 και κάθε χρόνο διοργανώνονται στον όρμο της Κοιλιάδας δραστηριότητες διάχυσης της επιστημονικής γνώσης και εκπαιδευτικού χαρακτήρα, με τη μορφή παρουσιάσεων, εκθέσεων, παιχνιδιών, επισκέψεων στο πεδίο και συναντήσεις με ντόπιο και ξένο πληθυσμό.

Το 2019, μια ολόκληρη ημέρα αφιερώθηκε στο κοινό, με αφορμή την πειραματική όπτηση, στην παραλία Λαμπαγιαννά, κεραμικής νεολιθικής περιόδου. Οι επισκέπτες κλήθηκαν να έρθουν φέρνοντας μαζί τους μάσκα και αναπνευστήρα προκειμένου να δουν τον βυθισμένο οικισμό της Εποχής του Χαλκού. Μία σκηνή είχε τοποθετηθεί στο μέσον της παραλίας, όπου είχαν εκτεθεί πινακίδα με πληροφορίες και κατόψεις των αρχιτεκτονικών λειψάνων. Χρησίμευσε ως σημείο συγκέντρωσης και σημείο εκκίνησης για τις υποβρύχιες επισκέψεις, τις οποίες παρακολούθησαν περισσότερα από 120 άτομα. Παράλληλα, ένα εργαστήριο εισαγωγής στην

κεραμική έδινε την ευκαιρία στα παιδιά να παίξουν με ποσότητες αργίλου που προέρχονταν από τον Όρμο και να σχηματίσουν τις πρώτες δημιουργίες τους. Η παρουσία πολιτικών και τοπικών μέσων ενημέρωσης συνέβαλε στην επιτυχία αυτής της δράσης.

Η ΕΑΣ στα ΜΜΕ

Το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού δημοσιεύει συχνά δελτία τύπου σχετικά με τις πρόσφατες αρχαιολογικές ανακαλύψεις σε ολόκληρη την Ελλάδα και από εκεί αναδημοσιεύονται στον διεθνή τύπο. Έτσι συνέβη για παράδειγμα το 2014 όταν το PlanetSolar έπλευσε στο Φράγγι και στην Ερέτρια, και το 2017 με την «ανακάλυψη» του Ιερού της Αμαρυσίας Αρτέμιδος στην Αμάρυνθο.

Το κανάλι Star Κεντρικής Ελλάδας παρουσιάζει κάθε χρόνο αφιερώματα στα ελληνοελβετικά ερευνητικά προγράμματα, ενώ προσφάτως ο ραδιοφωνικός σταθμός της ΕΡΤ, στην εκπομπή «Η φωνή της Ελλάδας» μετέδωσε μια μεγάλη συνέντευξη για τις δραστηριότητες της ΕΑΣ.

Η συνεχής ενημέρωση των αντίστοιχων σελίδων στο facebook επιτρέπει σε εκατοντάδες ενδιαφερόμενους να παρακολουθούν στενά τις δραστηριότητες της ΕΑΣ, οι οποίες δεν περιορίζονται αποκλειστικά στην ακαδημαϊκή έρευνα:

ESAG ▶ [facebook.com/esag.swiss](https://www.facebook.com/esag.swiss)

Κοιλιάδα ▶ [facebook.com/Terra-Submersa-593981710702273](https://www.facebook.com/Terra-Submersa-593981710702273)

Πειραματική όπτηση κεραμικής.
Experimental ceramic firing.

Το Αρχείο Gilliéron

Karl Reber

Η ιστορία του αρχείου

Το 2015 η Γαλλική Σχολή Αθηνών (Efa) απέκτησε το αρχείο της ελβετικής οικογένειας καλλιτεχνών Gilliéron, μιας οικογένειας που έγινε και πάλι γνωστή χάρη στο μυθιστόρημα του Alex Carus με τίτλο «Le faussaire, l'espionne et le faiseur de bombes». Ο Émile Gilliéron (1850-1924) από το Villeneuve (VD), μετά τη φοίτησή του στη Βασιλεία, στην Ακαδημία Καλών Τεχνών του Μονάχου και στην École Nationale Supérieure des Beaux-Arts του Παρισιού, το 1877 μετακόμισε στην Αθήνα. Εκεί εργάστηκε πρώτα ως δάσκαλος σχεδίου των παιδιών της ελληνικής βασιλικής οικογένειας, ύστερα ως συντηρητής στις ανασκαφές του Heinrich Schliemann στις Μυκήνες. Αργότερα ακολούθησε, μαζί με τον υιό του Émile Gilliéron τον νεότερο (1875-1939), την ομάδα εργασίας στην Κνωσό, υπό τη διεύθυνση του Sir Arthur Evans. Στην Κρήτη, οι δύο Gilliéron ήταν υπεύθυνοι κυρίως για την αναστήλωση του Ανακτόρου της Κνωσού και τη συντήρηση των μινωικών τοιχογραφιών. Παράλληλα, ίδρυσαν μια επιχείρηση που, σε συνεργασία με την WMF (Württembergische Metallwarenfabrik) στο Geislingen, ασχολείτο με την παραγωγή επίσημων, γαλβανοπλαστικών αντιγράφων αρχαίων αντικειμένων. Η επιχείρηση αυτή συνέχισε έως και την τρίτη γενιά χάρη στον Alfred Gilliéron (1920-2010). Την εποχή εκείνη, πολλά μουσεία σε όλο τον κόσμο αγόρασαν για τις εκθέσεις τους τα αντίγραφα της οικογένειας Gilliéron. Ανάμεσά τους είναι και το Musée cantonal d'archéologie et d'histoire στη Λοζάνη, που κατέχει πολλά αντίγραφα από χρυσά, ασημένια και χάλκινα αντικείμενα από διάφορους μυκηναϊκούς τάφους.

Η επιστημονική μελέτη

Το αρχείο της οικογένειας Gilliéron, που αποτελείται από εργαλεία, μήτρες, αντίγραφα αρχαίων αντικειμένων από διάφορα υλικά, σχέδια, υδατογραφίες, εκτυπώσεις, έγγραφα, φωτογραφίες και σχέδια για χαρτο-

Ο Émile Gilliéron ο νεότερος, φοιτητής στην Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών του Παρισιού, το 1906 (FEG-EFA).
Émile Gilliéron junior in 1906, then student at the Beaux-Arts of Paris (FEG-EFA).

νομίσματα, νομίσματα και μετάλλια (μεταξύ των άλλων και για τους πρώτους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες), γραμματόσημα, καρτ ποστάλ και αφίσες, επεξεργάζεται από την Efa σε συνεργασία με την ΕΑΣ. Στόχος είναι η καταγραφή των διαφόρων αντικειμένων και η επιστημονική μελέτη αυτού του πλούσιου αρχείου που καλύπτει την αιγυπτιακή, ελληνική, ρωμαϊκή και βυζαντινή αρχαιολογία, αλλά και τη λαϊκή τέχνη και την ιστορία της αγοράς έργων τέχνης κατά τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα. Η ομάδα εργασίας, που απαρτίζεται από Γάλλους, Ελβετούς και Έλληνες επιστήμονες, χρηματοδοτείται από το Ελβετικό Ομοσπονδιακό Γραφείο Πολιτισμού για την προστασία των κινητών πολιτιστικών αγαθών.

Gilliéron και υιός

Γαλβανοπλαστικά αντίγραφα του εργαστηρίου Gilliéron, με αντικείμενα της μυκηναϊκής εποχής (MCAH, Λοζάνη).
Mycenaean finds reproduced by galvanoplasty by the Gilliéron workshop (MCAH, Lausanne).

Δημοσιεύσεις και διαλέξεις Publications and conferences

- ACKERMANN G. - REBER K., New Research on the Gymnasium of Eretria. στο: U. Mania - M. Trümper (επιμ.), *Development of Gymnasias and Graeco-Roman Cityscapes*. Berlin 2019, 161-179.
- DESCOUDRES J.-P., Athénienne ou érétrienne? à propos d'une oenochoé à figures noires trouvée à Érétrie. στο: M. Bernabò Brea *et al.* (επιμ.), *À Madeleine Cavalier*. Naples 2018, 255-261.
- FACHARD S., The Emergence of Territorial Organization in Athens and Eretria. στο: O. Palagia - E. P. Sioumpara (επιμ.), *From Hippias to Kallias: Greek Art in Athens and Beyond*, 527-449 B.C. Athens 2019, 160-169.
- FACHARD S. - VERDAN S., Chalkis and Eretria. στο: P. Cartledge - P. Christesen (επιμ.), *The Oxford History of the Archaic Greek World*, Oxford 2019.
- GEX K., Im Zentrum der Stadt. Klassische und hellenistische Funde und Befunde aus dem Grundstück Bouratza (Ausgrabung 1979-1981). Eretria XXIII, Ausgrabungen und Forschungen. Gollion 2019.
- KNOEPFLER D., Cicéron réfugié sur l'Euripe... ou au bord d'un tout autre détroit? Pour une « nouvelle lecture » de Dion Cassius, *Hist. Rom.* XLVI, 3, 4. στο: A. Heller - C. Müller - A. Suspène (επιμ.), *Hommage à Jean-Louis Ferrary, Philorhômaios kai philhellèn*. Genève 2019, 117-139.
- KNOEPFLER D., Hérode Atticus propriétaire et évergète en Eubée: une nouvelle inscription du Musée d'Érétrie, *REG* 131.2, 2018, 317-370.
- KNOEPFLER D., Tombeaux de héros dans les sanctuaires des divinités olympiennes: de Hyakinthos le Laconien à l'Eubéen Narkittos. στο: J. Jouanna *et al.* (επιμ.), *Des tombeaux et des dieux*, *Cahiers de la villa Kérylos* 30, 2019, 31-74.
- LUISONI G. - ACKERMANN G., La Palestre Sud d'Érétrie. *AntK* 62, 2019, 152-156.
- MÜLLER CELKA S. - KIRIATZI E. - CHARALAMBIDOU X. - MÜLLER N., Early Helladic II-III pottery groups from Eretria (Euboea). στο: E. Alram-Stern - B. Horejs (επιμ.), *Pottery technologies and sociocultural connections between the Aegean and Anatolia during the 3rd millennium B.C.* Wien 2018, 197-213.
- PAUDEX S., Des pyraï pas comme les autres: vers une nouvelle interprétation des dépôts du Quartier de l'Ouest à Érétrie? Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο της Λοζάνης 2018.
- REBER K., Les activités de l'École suisse d'archéologie en Grèce en 2018. *AntK* 62, 2019, 144-145.
- REBER K. - KNOEPFLER D. - KARAPASCHALIDOU A. - KRAPP T. - THEURILLAT T., L'Artémision d'Amarnthos (campagne 2018). *AntK* 62, 2019, 145-152.
- SAGGINI T., Perserschutt in Eretria? A pit in the Agora. στο: R. Morais *et al.* (επιμ.), *There and Back Again, Greek Art in Motion*. Oxford 2019, 366-376.
- ACKERMANN G., Back to the First Palaestrae. New Research on the Gymnasias of Delphi and Eretria. Séminaire Τα μελή, ASCSA Athens 23.04.2019.
- ACKERMANN G., The Three Sieges of Eretria during the Hellenistic Period and their Impact on the Town's Development. International colloquium «Destructions, Survival, and Recovery in Ancient Greece», ASCSA, Athens 16-18.05.2019.
- ACKERMANN G., Νέες έρευνες στο Γυμνάσιο της αρχαίας Ερέτριας. Συνέδριο «Εύβοια, γη Άβάντων», Χαλκίδα 30.10.2019.
- GAMMA C., Keramikateliers klassischer Zeit in Eretria; laufende Forschungen zur lokalen Keramik. *Forschungskolloquium*, Basel 25.09.2019.
- HUBER S., *Keynote*. From Gestures to Traces: Euboeans in the Sanctuaries at Home and along the Sea Routes. EAA, Bern 06.09.2019.
- KNOEPFLER D. - REBER K., Le sanctuaire d'Artémis Amarnthos à Amarnthos. Cercle Genevois d'archéologie, Genève 12.02.2019; Archéo Fribourg, Fribourg 27.02.2019; Archéo Neuchâtel, Neuchâtel 10.04.2019.
- KRAPP T., iDig - an app for excavation and find documentation on iPad: the experience of the Swiss School of Archaeology in Greece. *ArChEoM* 4, Rome 07.02.2019.
- KRAPP T., La scoperta del santuario di Artemide Amarnthos a Amarnthos, Euboea: i risultati degli scavi greco-svizzeri 2006-2018. *ArChEoM* 4, Rome 07.02.2019.
- KRAPP T., Der Beitrag der Naturwissenschaften zur Erforschung von Eretria und Amarnthos (Euböa, Griechenland). ASAC, Fribourg 09.11.2019.
- KRAPP T. - REBER K. - KNOEPFLER D. - KARAPASCHALIDOU A. - THEURILLAT T. - VERDAN S., The Sanctuary of Artemis Amarnthos in Amarnthos (Euboea, Greece): Excavation Results 2018 and 2019. EAA, Bern 06.09.2019.
- KRAPP T. - REBER K. - KARAPASCHALIDOU A. - KNOEPFLER D. - THEURILLAT T., Οι ελληνοελαβετικές ανασκαφές στο ιερό της Αμαρυσίας Αρτέμιδος στην Αμάρυνθο. Συνέδριο «Εύβοια, γη Άβάντων», Χαλκίδα 30.10.2019; Lemnos 11-15.09.2019.
- LISTON M., Infants in Wells at Eretria and the Athenian Agora: Deviant or Normative Burial Practice? EAA, Bern 06.09.2019.
- REBER K., *Keynote*. Extrurban Sanctuaries of Euboea Island: State Of Research. EAA, Bern 06.09.2019.
- REBER K. - KARAPASCHALIDOU A., Η κρίση στο ιερό της Αμαρυσίας Αρτέμιδος στην Αμάρυνθο. Συνέδριο «Εύβοια, γη Άβάντων», Χαλκίδα 30.10.2019.
- SAGGINI T., Καταστροφή στην αγορά Ερέτριας. Η στοά και ο λάκκος με τα 13.000 όστρακα. Συνέδριο «Εύβοια, γη Άβάντων», Χαλκίδα 30.10.2019.
- SAGGINI T., Identité d'un contexte fantôme. La céramique archaïque de la fouille F/5 à Érétrie. EDOCSA, Genève 18.03.2019.
- THEURILLAT T., The Artemision of Amarnthos in Euboea. Humboldt-Universität zu Berlin 05.06.2019.

Η ΕΑΣ κατά τη διάρκεια του έτους 2019 School events throughout the year 2019

Η ΕΑΣ, παράλληλα με τις ερευνητικές της δραστηριότητες, πήρε μέρος σε διάφορες δράσεις καθ' όλη τη διάρκεια του 2019, των οποίων παρουσιάζεται εδώ μια σύντομη ανασκόπηση. Parallel to its research activities, the Swiss School of Archaeology in Greece also participated in various events during the year 2019. This section offers a brief overview.

08 01 Χειμερινή ανάβαση της νότιας πλευράς της ακρόπολης της Ερέτριας (υψόμ. 124 μ.) από μέλη της ΕΑΣ.
A member of the Swiss School climbing the south face of the Acropolis of Eretria (124 m asl) in Winter.

07 03 Ετήσια συνάντηση της ΕΑΣ στην Αθήνα με ομιλητή τον Hédi Dridi, του Πανεπιστημίου του Neuchâtel.
ESAG Annual conference in Athens with a lecture by Hédi Dridi, Neuchâtel University.

23 05 Επίσκεψη της Επιτροπής Εξωτερικής Πολιτικής του Ελβετικού Εθνικού Συμβουλίου στην Ερέτρια και την Αμάρυνθο.
Visit by the Foreign Affairs Committee of the Swiss National Council in Eretria and Amarynthos.

01 08 Εορτασμός της εθνικής επετείου της 1^{ης} Αυγούστου στον κήπο του σπιτιού της ανασκαφής στην Ερέτρια, παρουσία του πρέσβη της Ελβετίας στην Ελλάδα, Α.Ε. Olaf Kjelsen, και πολλών ακόμα προσωπικοτήτων.

Swiss National Day on the 1st of August in the garden of the excavation house in Eretria. The celebration was attended by the Swiss Ambassador to Greece, Olaf Kjelsen, and many guests.

02 08 Διάλεξη στην Αμάρυνθο με θέμα τις πρόσφατες ανακαλύψεις στο Ιερό της Αρτέμιδος Αμαρυσίας, η οποία συνοδεύτηκε από ημέρα ανοιχτής πρόσβασης στην ανασκαφή.
Presentation of the 2019 fieldwork in the sanctuary of Artemis to a large audience on the main square at Amarynthos, followed by guided tours of the excavations.

06 09 Κύκλος διαλέξεων για τα ευβοϊκά ιερά που διοργανώθηκε από τους Tobias Krapf, Karl Reber και Sandrine Huber στο πλαίσιο της 25^{ης} Συνάντησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης Αρχαιολόγων στη Βέρνη.
Session of talks on Euboean sanctuaries organised by Tobias Krapf, Karl Reber and Sandrine Huber at the 25th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists at Bern.

26 09 Εγκαίνια στην Αθήνα (Yellow Brick) της έκθεσης «A set of speeds on slownesses» της Matheline Marmy, καρπός της παραμονής της δημιουργού στην ανασκαφή της Αμαρύνθου.
Art exhibition opening in Athens (Atelier Yellow Brick) of the installation “A set of speeds on slownesses” by Matheline Marmy, outcome of her participation in the Amarynthos excavation.

Το 2019 οι εκδόσεις Μέλισσα ταξίδεψαν στο San Diego (AIA), στη Θεσσαλονίκη (Έκθεση Βιβλίου) και στη Βέρνη (ΕΑΑ) για να προωθήσουν τις εκδόσεις της ΕΑΣ.

In 2019, Melissa Publishing travelled to San Diego (AIA), Thessaloniki (Book Fair) and Bern (EAA) to promote ESAG's publications.

Συμβούλιο του Ιδρύματος – Board of Trustees

Pascal Couchepin, Πρόεδρος – *President*

Pierre Ducrey, Αντιπρόεδρος – *Vice president*

Matthieu Honegger, Μέλος – *Member*

Karl Reber, Διευθυντής – *Director*

Danielle Ritter, Μέλος – *Member*

Peter Schöpf, Μέλος – *Member*

Jean Terrier, Μέλος – *Member*

Συμβουλευτική Επιτροπή – Advisory Council

Lorenz Baumer, Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Γενεύης – *Representative of the University of Geneva*

Christoph Bühler, *Ad personam*

Véronique Dasen, Εκπρόσωπος του Παν/μίου του Fribourg – *Representative of the University of Fribourg*

Hédi Dridi, Εκπρόσωπος του Παν/μίου του Neuchâtel – *Representative of the University of Neuchâtel*

Kristine Gex, *Ad personam*

Martin Guggisberg, Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Βασιλείας – *Representative of the University of Basel*

Andreas Guth, *Ad personam*

Ευάγγελος Καλούσης, Εκπρόσωπος της ελβετικής βιομηχανίας στην Ελλάδα – *Representative of Swiss industrial companies in Greece*

A.E. κ. Olaf Kjelsen, Πρέσβης της Ελβετίας στην Ελλάδα – *Swiss Ambassador in Greece*

Denis Knoepfler, *Ad personam*

Κωνσταντίνος Κόκκινος, Εκπρόσωπος της ελβετικής αποικίας στην Ελλάδα – *Representative of the Swiss colony in Greece*

Elena Mango, Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Βέρνης – *Representative of the University of Bern*

Σπύρος Νιάρχος, *Ad personam*

Anne de Pury-Gysel, *Ad personam*

Karl Reber, Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Λοζάνης – *Representative of the University of Lausanne*

Christoph Reusser, Εκπρόσωπος του Παν/μίου της Ζυρίχης – *Representative of the University of Zürich*

A.E. κ. Χαρά Σκολαρίκου, Πρέσβειρα της Ελλάδας στην Ελβετία – *Greek Ambassador in Switzerland*

Antonio Loprieno, Μόνιμο φιλοξενούμενο μέλος – *Permanent guest*

Συνεργάτες – Collaborators

Thierry Theurillat, Επιστημονικός γραμματέας στη Λοζάνη – *Assistant director in Switzerland, Lausanne*

Tobias Krapf, Επιστημονικός γραμματέας στην Αθήνα – *Assistant director in Greece, Athens*

Valentina Di Napoli, Διοικητική γραμματέας στην Αθήνα – *Administrative Secretary in Greece, Athens*

Sandrine Michoud, Διοικητική γραμματέας στη Λοζάνη – *Administrative Secretary in Switzerland, Lausanne*

Χάρης Γιαννουλόπουλος, Υπεύθυνος για τη συντήρηση – *Chief Restorer*

Γαλάτεια Κονσουλίδη, Συντηρήτρια αρχαιοτήτων – *Restorer*

Κώστας Ευαγγελίου, Διαχείριση στην Ερέτρια – *Intendant in Eretria*

Τάκης Πετρογιάννης, Κηπουρός στην Ερέτρια – *Gardener in Eretria*

Μαρία Μακροπούλου, Οικιακή βοηθός στην Ερέτρια – *Housekeeper in Eretria*

Βούλα Μαρινού, Οικιακή βοηθός στην Αθήνα – *Housekeeper in Athens*

Επιστημονικά μέλη

Scientific members

Delphine Ackermann (Παν/μιο Poitiers)
Επιγραφική και προσωπογραφική έρευνα
▶ delphine.ackermann01@gmail.com

Guy Ackermann (ΕfA - Παν/μιο Λοζάνης)
Μελέτη της ελληνιστικής κεραμικής της Ερέτριας και της Αμαρύνθου
Δημοσίευση των ρωμαϊκών λουτρών και του Γυμνασίου της Ερέτριας
▶ Guy.Ackermann@unil.ch

Jérôme André (Παν/μιο Λοζάνης)
Συνεργασία στην ανασκαφή στην Αμάρυνθο
▶ Jerome.Andre@unil.ch

Philippe Baeriswyl (Παν/μιο Λοζάνης)
Μελέτη της μυκηναϊκής κατοίκησης του Άργους (διδ. διατριβή)
▶ Philippe.Baeriswyl@unil.ch

Julien Beck (Παν/μιο Γενεύης)
Διεύθυνση της ανακαφής στον Όρμο της Κοιλιάδας
▶ Julien.Beck@unige.ch

Solange Bernstein (Παν/μιο Λοζάνης)
Δημοσίευση των λύχνων των ελβ. ανασκαφών στην Ερέτρια
▶ solange@bernstein.li

Francesca Dell’Oro (Παν/μιο Ζυρίχης)
Έρευνα της ευβοϊκής διαλέκτου
▶ francesca.delloro@unil.ch

Valentina Di Napoli (ΕΑΣ)
Συνεργασία στη δημοσίευση του Σεβαστείου της Ερέτριας
▶ dinapoli@esag.swiss

Brigitte Demierre Prikhodkine (Παν/μιο Λοζάνης)
Μελέτη των γυάλινων ευρημάτων και της παλαιοχριστιανικής εποχής στην Ερέτρια
▶ brigittedemierre@hotmail.com

Sylvian Fachard (ASCSA)
Συνεργασία στην ανασκαφή στην Αμάρυνθο
▶ sfachard@ascsa.edu.gr

Claudia Gamma (Παν/μιο Βασιλείας-SNSF)
Μελέτη της κλασικής κεραμικής στην Ερέτρια και Αμάρυνθο (διδ. διατριβή)
▶ Claudia.Gamma@unibas.ch

Kristine Gex (Παν/μιο Λοζάνης)
Μελέτη της αρχαϊκής και κλασικής κεραμικής
▶ Kristine.Gex@unil.ch

Daniela Greger (ΕΑΣ-Παν/μιο Λοζάνης)
Ευβοϊκή κεραμική της Μεσογείου
Συνεργασία στην ανασκαφή στην Αμάρυνθο
▶ Daniela.Greger@unil.ch

Sandrine Huber (Παν/μιο Lille)
Δημοσίευση του ιερού της Αθηνάς στην Ερέτρια
Έρευνες για λατρείες και τελετουργίες
▶ sandrine.huber@univ-lille.fr

Κυριακή Κατσαρέλια (Παν/μιο Fribourg)
Δημόσιες σχέσεις
▶ kyriaki.katsarelia@unifr.ch

Denis Knoepfler (Collège de France)
Επιστημονική διεύθυνση της ανασκαφής στην Αμάρυνθο
Επιγραφικές και ιστορικές έρευνες
▶ Denis.Knoepfler@unine.ch

Tobias Krapf (ΕΑΣ-SNSF)
Διεύθυνση της ανασκαφής στην Αμάρυνθο
Μελέτη της κεραμικής της ΜΕΧ/ΥΕΧ στην Ερέτρια και Αμάρυνθο
▶ Tobias.Krapf@esag.swiss

Geoffroy Luisoni (Παν/μιο Λοζάνης)
Μελέτη της Νότιας Παλαιστρας της Ερέτριας
▶ geoluisoni@gmail.com

Pauline Maillard (Παν/μιο Λοζάνης)
Μελέτη των πήλινων ειδωλίων της Ερέτριας και της Αμαρύνθου
Συντονίστρια του προγράμματος Agora
▶ Pauline.Maillard@unil.ch

Sylvie Müller Celka (CNRS-Archéorient)
Μελέτη των προϊστορικών φάσεων της ανασκαφής Μπουρατζά
Διεύθυνση του προγράμματος αναλύσεων κεραμικής της Ερέτριας
▶ sylvie.muller-celka@mom.fr

Ferdinand Pajor (Εταιρεία Ιστορίας της Τέχνης στην Ελβετία)
Έρευνα της Ερέτριας τον 19^ο αιώνα
Μελέτη των ταξιδιών του Ed. Schaubert στην Εύβοια και τις Σποράδες το 1847
▶ pajor@gsk.ch

Marek Palaczyk (Παν/μιο Ζυρίχης)
Μελέτη των αμφορέων των ελβ. ανασκαφών στην Ερέτρια
▶ palaczyk@archinst.unizh.ch

Sarah Paudex (Παν/μιο Λοζάνης)
Μελέτη των πυρών της Ερέτριας
Διαχείριση των ευρημάτων της Αμαρύνθου
▶ Sarah.Paudex@unil.ch

Karl Reber (ΕΑΣ-Παν/μιο Λοζάνης)
Διευθυντής της ΕΑΣ
Υπεύθυνος των ανασκαφών στην Ερέτρια και Αμάρυνθο
▶ director@esag.swiss

Tamara Saggini (Παν/μιο Γενεύης)
Έρευνα της αρχαϊκής εποχής στην Ερέτρια (διδ. διατριβή)
▶ Tamara.Saggini@unige.ch

Stephan G. Schmid (Παν/μιο Humboldt)
Δημοσίευση του Σεβαστείου της Ερέτριας
▶ stephan.g.schmid@culture.huberlin.de

Marguerite Spoerri Butcher (Παν/μιο Warwick)
Μελέτη των νομισμάτων των ελβ. ανασκαφών στην Ερέτρια και Αμάρυνθο
▶ margueritespoerri@gmail.com

Alexandra Tanner (Παν/μιο Ζυρίχης)
Αρχιτεκτονικές μελέτες
▶ alexandra.tanner@hotmail.com

Thierry Theurillat (ΕΑΣ-Παν/μιο Λοζάνης)
Επιστημονική συνδιεύθυνση της ανασκαφής στην Αμάρυνθο
Δημοσίευση των ρωμαϊκών λουτρών Ερέτριας
▶ Thierry.Theurillat@esag.swiss

Samuel Verdan (Παν/μιο Λοζάνης-SNSF)
Μελέτη του Ηρώου της Ερέτριας
Μελέτη των γεωμετρικών και αρχαϊκών φάσεων της Αμαρύνθου
▶ Samuel.Verdan@unil.ch

Simone Zurbriggen (Παν/μιο Βασιλείας)
Μελέτη της ρωμαϊκής κεραμικής της Ερέτριας (διδ. διατριβή)
Δημοσίευση των ρωμαϊκών λουτρών
▶ Simonezurbriggen@hotmail.com

External collaborators

Εξωτερικοί συνεργάτες

Valentin Boissonnas (HES-ARC)
Matthieu Ghilardi (CNRS-CEREGE)
Άγγελος Γκοτσίνας (Παν/μιο Montréal)
Παναγιώτης Καρκανάς (Wiener Lab)
Maria Liston (Παν/μιο Waterloo)
Εύη Μαργαρίτη (Cyprus Institute)
Paolo Persano (Scuola Normale Superiore)
Γρηγόρης Τσόκας (Παν/μιο Θεσσαλονίκης)
Ξένια Χαραλαμπίδου (Παν/μιο Βαρσοβίας)

Προσωπικό στις ανασκαφές και στο Μουσείο

Field and museum staff

Θαλασσινός Αλεξίου
Γεωργία Ευαγγελίου
Γιάννης Κικίδης
Ζωή Κικίδη
Νικολέτα Κόντου
Άγγελος Μεταξάς
Γιάννης Μπιλάλης
Γιώργος Νερούτσος
Μαρία Ντούρμα
Ιωάννα Παρίση
Τάκης Πετρογιάννης
Βαλάντης Σακκής
Γιαννούλα Τάγκα
Βαγγέλης Φωτιάδης

Πνευματική ιδιοκτησία εικόνων – Photo and Illustration Credits

Εικόνες και σχέδια ΕΑΣ πλην διαφορετικής μνείας.

Photo and Illustration by ESAG unless otherwise specified.

Guy Ackermann : 11-12

Jérôme André : 7, 9, 11, 13, 23, 26

Yves André: 21

Julien Beck : 3, 15-17, 19, 26

Tobias Krapf : 3, 7, 18, 23

Maren Lebender : 8

Tamara Saggini : 26

Thierry Theurillat : 6, 14

Γρηγόρης Τσόκας: 10

Στην Ελλάδα

Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα

Σκαραμαγκά 4B, GR-104 33 Αθήνα

Τηλ. +30 210 822 14 49 E-mail : info@esag.swiss

Στην Ελβετία - In Switzerland

École suisse d'archéologie en Grèce

c/o Institut d'archéologie et des sciences de l'Antiquité

Anthropole - Université de Lausanne, CH-1015 Lausanne

Tel. +41 21 692 38 81 E-mail : admin@esag.swiss

www.esag.swiss

www.facebook.com/esag.swiss

σε συνεργασία με

in collaboration with

